

АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку України подальші перспективи пов'язуються з високотехнологічними й конкурентоспроможними промисловими підприємствами, господарська діяльність яких створювала б синергетичний ефект для національної економічної системи. Даний ефект можливий лише завдяки інноваційному розвитку промислових підприємств, які складають основу конкурентоспроможності та експортного потенціалу національної економіки. Процеси глобалізації та інтеграції світової економіки вимагають від сучасних українських промислових підприємств відповідних технічних, економічних, соціальних та інноваційних загальноприйнятих стандартів.

Розвиток інноваційної діяльності в промисловості неможливий без активного впровадження інноваційних заходів безпосередньо на кожному промисловому підприємстві. У той же час, реалізація інноваційної політики на мікроекономічному рівні потребує створення розвинутого механізму управління інноваційним розвитком підприємств, який охоплює всі напрями виробничої, комерційної, науково-дослідної, постачальницької діяльності господарського суб'єкта. Найвагоміший вплив має технологічна інноваційність промислового виробництва, оскільки забезпечує потенційно можливе зростання промисловості щодо інноваційного впливу як на власне виробництво, так і економіку інших галузей.

Для реалізації стратегії економічного зростання промислового виробництва є необхідність постійного розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію. Відповідно формування експортного потенціалу промислового виробництва, підвищення розвитку технологічного рівня підприємств, що відбувається завдяки впровадження у виробництво вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням.

Тому постає гостра необхідність у дослідженні нових теоретичних і практичних підходів до управління інноваційним розвитком промислових підприємств, а також формування і розвиток технологічної конкурентоспроможності підприємств посилили інтерес до удосконалення досвіду в цій галузі інноваційного управління.

Мета статті є дослідження та аналіз тенденцій інноваційної діяльності промислових підприємств нашої держави. Виявлення основних напрямів інноваційного розвитку промислових підприємств та подальших напрямів його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики інноваційного розвитку галузей народного господарства України зокрема промисловості займалися такі вітчизняні учені, як О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Б.В. Буркинський, В.М. Геєць, С.Ю. Глаз'єв, В.М. О.А. Біловодська, Данілішин, В.І. Дубницький, В.І. Захарченко, С.М. Ілляшенко, С.Д. Ільєнкова, М.П. Денисенко, М.М. Меркулов, Л.М. Таранюк, Н.С. Ілляшенко, Р.А. Фатхутдінов, Л.І. Федулова, Д.М. Черваньов, Н.І. Чухрай, А.І. Яковлев, а також зарубіжні – І. Ансофф, К. Кристенсен, Г. Мінтцберг, М.Е. Рейнор, Б. Санто, Б. Твісс, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Д.А. Новіков, А.А. Іващенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Україна володіє високим потенціалом розвитку промисловості, в межах кожного окремого регіону і країни в цілому. Це пов'язано зі значними сировинними ресурсами, розвинутим паливно-енергетичним комплексом та транспортною структурою, розвинутою виробничою та науково-технічною базою, значний кадровий потенціал.

Відповідно до цього інноваційна діяльність у промисловості повинна бути спрямована на вирішення таких завдань, як забезпечення економічного розвитку промислових підприємств на основі раціонального використання їхнього потенціалу, відтворення ресурсів та охорони природного середовища; розв'язання міжгалузевих науково-технічних та управлінсько-організаційних проблем, підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер господарської діяльності з метою виробництва конкурентоспроможної промислової продукції.

Інтенсивність та результативність взаємозв'язку між наукою та промисловістю неможливо досліджувати без аналізу стану як окремих суб'єктів процесу взаємодії, так і обставин, в яких відбувається процес. Взаємодія між наукою та промисловістю не може бути відокремлена від загальної економічної ситуації, від державної політики щодо розвитку інноваційної та науково-технологічної діяльності промисловості та науки.

Україна належить до числа країн з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте, у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку. Багато підприємств інших галузей не витримують конкуренції навіть на внутрішньому ринку.

За підсумками 2012 року обсяги виробництва промислової продукції в Україні скоротилися на 1,8%, проти зростання на 7,6% у 2011 році [1].

Зважаючи на значну експортоорієнтованість вітчизняного виробництва, обмеженість доступу до кредитних ресурсів та значне підвищення вартості енергоносіїв, протягом 2012 року на розвиток промисловості негативно впливала несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка характеризується зменшенням попиту та зниження цін на українські товари на зовнішньому ринку, що спричинило погіршення фінансово-економічного становища промислових підприємств і, як наслідок, призвело до зниження темпів промислового виробництва в цілому по Україні.

Вітчизняний ГМК характеризується високим рівнем зносу основних фондів, який в середньому складає 70%, а також використанням застарілих ресурсо- та енерговитратних технологій. В структурі виробництва на вітчизняних металургійних підприємствах основну частину займає ординарний металопрокат рядових марок сталі. ГМК є експортоорієнтованою галуззю – близько 80% продукції спрямовується на експорт, однак негативним фактором є те, що спрямованість експорту має сировинний характер. Підприємствами гірничо-металургійного комплексу, за рахунок проведення експортних операцій, забезпечується 40% валютних надходжень в країну.

Металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів є однією з основних складових гірничо-металургійного комплексу країни. На підприємствах металургійної галузі зайнято 323 тис. працівників (11,7% загальної кількості працюючих у промисловості) [2]. Обсяг реалізованої продукції у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів складає близько 18,1% загального обсягу по промисловості. Галуззю споживається 32% електроенергії загальнопромислового рівня, 25% природного газу, 10% нафти і нафтопродуктів. На металургійне виробництво припадає 20% вантажних залізничних перевезень. Енергоємність галузі на 30% перевищує світові аналоги [3].

Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції ГМК формує серйозні ризики залежності національної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

Хімічна та нафтохімічна промисловість охоплює близько 200 взаємопов'язаних виробництв з великою номенклатурою продукції, виробляє сировину й конструкційні матеріали. В хімічній та нафтохімічній промисловості частина прибуткових підприємств за 2011 рік склала 64,2%, за 9 місяців 2012 року (крім малих підприємств) – 68,6%. Ступінь залежності від імпорту сировини становить 75%. Експортується 70% продукції, що вдвічі перевищує обсяги імпортних поставок [4].

На підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості припадає близько 6,7% загального обсягу реалізованої продукції по промисловості.

Легка промисловість – багатогалузевий комплекс народного господарства, включає 17 підгалузей, що виготовляють широкий спектр товарів. На підприємства легкої промисловості припадає 0,7% загального обсягу реалізованої продукції по промисловості. Легка промисловість найбільше постраждала від експансії імпорту, зокрема дешевого одягу та взуття, здебільшого з азіяських країн. Частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку складає близько 20%.

Питома вага продукції, що вироблена на основі нових технологій, у 2011 р. становила у машинобудуванні 26,5% (при цьому частка приросту прибутку в результаті впровадження інновацій у загальному зростанні прибутку дорівнювала лише 11,3%). Не поліпшується ситуація у галузях металургії (відповідно 22% і 8,4%), хімічній промисловості (20% і 8,4%), на підприємствах харчової і легкої промисловості [5, с. 3].

Першочерговим етапом визначення відповідності інновацій є необхідність проведення аналізу стану інноваційності діяльності підприємств України.

За даними міжнародної школи *INSEAD* та Всесвітньої організації інтелектуальної власності у 2012 році у рейтингу з 141 країни за індексом інновації Україна займає 63-тє місце [6, с. 128].

В Україні спостерігається тенденція до скорочення наукових та науково-технічних працівників, кількість яких у 2011 р. порівняно з 1990 р. знизилася майже в 3,7 рази, і на тисячу зайнятого населення припадає 4,2 осіб наукових кадрів. При цьому зменшилася частка найбільш активної вікової групи науковців (30-50 років). У той же час у розвинутих країнах кількість наукових працівників збільшується в середньому на 2,5-3 % щорічно. Різке погіршення фінансування наукової сфери в Україні в 90-і роки змусило науковців займатись іншими видами діяльності. До того ж, з року в рік за межі України емігрує в середньому близько 50 тис. дипломованих фахівців, причетних до інноваційної діяльності. Зменшення висококваліфікованих наукових кадрів відповідно зменшує можливості виробляти нові знання [7, с. 79].

Наукові та науково-технічні роботи в Україні виконують близько 1208 організацій. Зростання їхньої кількості спостерігалось до 2005 р., після чого вона значно зменшилася. Зростання кількості науково-дослідних організацій та вищих навчальних закладів і, навпаки, зменшується кількість конструкторських організацій, дослідних заводів, проектних та проектно-пошукових організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах, також впливає на слабкий інноваційний розвиток промислових підприємств. Це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектора до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу. Найбільший негативний вплив у цьому відношенні відіграла ліквідація багатьох дослідно-експериментальних баз, дослідних виробництв в системі НАН України, вищої школи, галузевої сфери, здійснена в перші роки приватизації.

Якщо прослідкувати динаміку обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт (табл. 1), ми можемо спостерігати постійне зростання витрат на розробку фундаментальних, прикладних досліджень, розробок та науково-технічних послуг. Так у

2012 році у фактичних цінах усього на виконання наукових та науково-технічних робіт було витрачено 11252,7 млн. грн. У той же час питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП неспинно зменшується, що свідчить про фактичне скорочення впровадження інноваційної продукції у виробництво. Таким чином незважаючи на постійний ріст витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт фактично це не втілюється у активізацію інноваційної діяльності сучасних підприємств.

Таблиця 1

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт

Рік	Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %
		фундаментальні дослідження, млн. грн.	прикладні дослідження, млн. грн.	розробки, млн. грн.	науково-технічні послуги, млн. грн.	
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,36
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,35
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,24
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,21
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80

Джерело: [8]

Продовжуючи дослідження інноваційну діяльності підприємств України в особливості промислових необхідно проаналізувати інноваційну активність (табл. 2.). Дані таблиці вказують про скорочення частки підприємств, що займалися інноваціями у кризові роки починаючи з 2008 року, у 2011 та 2012 роках починає відновлюватися активність підприємств, що впроваджують інновації.

Інноваційна активність підприємств України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі				
			дослідження і розробки	придбання інших зовнішніх знань	підготовка виробництва для впровадження інновацій	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
	%		Млн. грн.				
2000	18,0	1760,1	266,2	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250,0

Продовження таблиці 2

2004	13,7	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	328,4	-	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	421,8	-	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	115,9	-	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	141,6	-	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	324,7	-	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	47,0	-	8051,8	2185,5

Джерело: [9]

Також слід зазначити, що основна маса витрат на інноваційну діяльність припадає у рівній мірі на дослідження і розробки, а також на придбання обладнання та програмного забезпечення. Обладнання, що закуповують підприємства є в основному зарубіжного виробництва і не завжди нового у більшість було уже у використанні. Даний факт також не сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках.

Безпосередньо частка промислових підприємств. Що впроваджують інновації у своїй діяльності у 2012 році склала 13,6%, що значно перевищує попередні роки, у особливості кризові (табл. 3). Також спостерігається збільшення впроваджуваних нових технологічних процесів до 2188 у 2012, при цьому кількість маловідходних та ресурсозберігаючих зменшилася у порівнянні з до кризовим рівнем. Якщо поглянути на тенденцію освоєння виробництва інноваційних видів продукції, то показники 2011 та 2012 років є досить низькими у порівнянні 2000-ми роками коли на рік освоювалося виробництво більше 20 тисяч продуктів. Але позитивним моментом є збільшення кількості нових видів техніки так у 2012 році освоєно виробництво 942 видів, що є значним ростом у порівнянні з попередніми роками.

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3

Джерело: [10]

Незважаючи на деяке відновлення промислового виробництва після світової кризи частка реалізованої інноваційної продукції у структурі промисловості має стійку тенденцію до зниження, що означає фактичне скорочення виробництва інноваційної продукції.

Серед найголовніших причин негативних тенденцій у цій сфері є тривалий спад промислового виробництва, відсутність фінансових ресурсів на інновації при цьому з дорожчання кредитів, розукрупнення підприємств в процесі приватизації, що в більшості випадках супроводжувалося руйнуванням інноваційної інфраструктури, незацікавленість нових власників підприємств, в тому числі іноземних, у необхідності впровадження інновацій, які приводять до поліпшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках.

Основними бар'єрами інноваційного розвитку промислових підприємств України є:

- технологічна структура промисловості України не відповідає сучасним світовим вимогам та недостатньою орієнтована на виробництво продукції кінцевого споживання;
- значне відставання від розвинених країн за темпами технічного переоснащення, модернізації та реконструкції діючих промислових підприємств;
- дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію з високою енерго- та матеріаломісткістю та низькою ефективністю для забезпечення валової доданої вартості, що не відповідає сучасному світовому рівню галузевої структури промислового виробництва і є дуже вразливою при майже повній залежності від імпорту енергоресурсів;

- недостатньо широкий номенклатурний та асортиментний склад металопродукції, що призводить до зниження рівня конкурентоспроможності, втрати переваг на світовому та внутрішньому ринках;
- утрата значної частки вітчизняного науково-технічного потенціалу;
- відсутність виробництва вітчизняного технологічного устаткування, здатного забезпечити виробництво конкурентної продукції;

Ще однією із причин відставання технологічного розвитку сучасних промислових підприємств є фінансування інноваційних розробок. Основним джерелом коштів на інноваційну діяльність є власні кошти підприємств (70-80% у структурі витрат), причому частка витрат на дослідження та розробки за рахунок власних коштів сягає 90%. Виходячи з цього, одним із напрямів стимулювання технологічного розвитку промисловості повинно стати збільшення фінансування (як прямого, так і непрямого) з боку державних коштів.

Висновки. Економічне зростання інноваційного типу для промислових підприємств в умовах української економіки вимагає усебічного вирішення завдань формування технологічної, інституціональної та організаційної структур, що зможуть об'єднати всі необхідні складові у загальний процес створення нового технологічного укладу, забезпечити передумови для модернізації та підвищення ефективності національного господарства, у тому числі промислового виробництва. Забезпечення сталого інноваційного розвитку можливе лише при створенні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, їх ріст у поєднанні з модернізацією суміжних виробництв. Поєднання наукового потенціалу країни з її виробничими можливостями призведе до нагромадження науково-виробничого потенціалу; створення конкурентоспроможної промислової продукції; імпорту необхідних технологій; активізації системи підготовки кадрів необхідної кваліфікації та наукового рівня; забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в державі; створення системи нового технологічного укладу складових господарського механізму промислових підприємств для стимулювання розширення виробництв нової високотехнологічної продукції.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню тенденцій розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств України. Вказані негативні тенденції та бар'єри інноваційного розвитку, шляхи їх подолання.

Ключові слова: інновація, інноваційна активність, інноваційна діяльність, інноваційна продукція, наукові дослідження, бар'єри інноваційного розвитку.

Аннотация

Статья посвящена исследованию тенденций развития инновационной деятельности промышленных предприятий Украины. Указаны негативные тенденции и барьеры инновационного развития, пути их преодоления.

Ключевые слова: инновация, инновационная активность, инновационная деятельность, инновационная продукция, научные исследования, барьеры инновационного развития.

Annotation

the Article is sanctified to research of progress of innovative activity of industrial enterprises of Ukraine trends. These negative trends and barriers to the development of innovative, ways to overcome them.

Key words: innovation, innovative activity, innovative activity, innovative products, research, barriers to innovation.

Список використаних джерел:

1. Соціально-економічний розвиток України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_12_12.zip
2. Шепеленко О. В. Інноваційні засади технологічних змін в економіці України // О. В. Шепеленко. – Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 6. – С. 3 – 6.
3. Шипуліна Ю. С. Сучасні підходи до інтенсифікації інноваційного розвитку промислових підприємств: теоретичний огляд // Ю. С. Шипуліна. – Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 128 – 140.
4. Полковниченко С. О. Оцінка інноваційного розвитку економіки України // С. О. Полковниченко, О. В., Левківський, В. В. Левківський. – Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2 (14). С. – 78 – 87.
5. Наука та інновації / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>